

Ženské a mužské role na Papuy-Nové Guineji

Jak se obyvatelé lokální komunity Yawan či Melpa snaží žít podle tradičních způsobů života

PhDr. JULIE HUBEŇÁKOVÁ

Katedra teorie kultury (kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Celetná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: hubenakova@quick.cz

ABSTRAKT:

Příspěvek se věnuje typicky ženským a typicky mužským rolím na Papuy-Nové Guineji. Odráží také terénní zkušenost autorky s lokální komunitou Yawan, jejíž obyvatelé se snaží žít podle tradičního a přirozeného způsobu života. Z tohoto důvodu je v příspěvku zmíněn i život městského typu, který se v pojetí tradičních rolí mužů a žen pozvolna mění.

ABSTRACT:

The paper deals with typically feminine and typically masculine roles in Papua New Guinea. It also reflects the author's field experience with local community Yawan, whose inhabitants are trying to live according to traditional and natural way of life. For this reason it is mentioned the type of urban life, where women's and men's roles are still slowly changing.

Názor, že ženy v Melanésii mají sociálně nižší postavení než muži je široce rozšířen a etnografické zprávy, které vnímáme v kontextu našich západních hodnot, toto očekávání jen potvrzují. Na druhou stranu je celá Melanésie prostoupena hodnotou rovnostářství a je tedy třeba tento rozpor posoudit úžeji. V posledních přibližně dvaceti letech věnují antropologové více pozornosti pozici ženy ve společnosti. Zabývají se definicemi specifických kategorií osob podle pohlaví, kulturními konstrukcemi ženských rolí a přirozenými vztahy mezi pohlavími. Melanésie je místo, kde ženy nevnímají rozdíl mezi pohlavími. Tato skutečnost může být interpretována také jako důkaz toho, co je dívkám v průběhu socializace vštěpováno dominantními muži.

Podobné interpretace mohou ilustrovat, jak hodnoty a zvyky antropologů (nebo čtenářů) jsou schopny ovlivňovat názory na povahu sociálního života v jiných kulturách. Kritické melanéské etnografie se potýkali zejména s argumenty, že postavení ženy ve společnosti bylo dlouhodobě přehlíženo a podceňováno. Muži antropologové tak nemohli získat přístup k významům sociálního života žen v těchto kulturách (a naopak), a tak byl tento genderový rozdíl stále udržován.

Feminismus je téma známé a diskutované. Program feministické antropologie je založen na překonání mužské zaujatosti a ženské neviditelnosti v této disciplíně, a to vytvářením nové sociální teorie. Podle současné kritiky brání mužská převaha v sociální struktuře prosadit jakýkoli alternativní názor korespondující s ženským viděním světa. Tyto kritiky se snaží zdiskreditovat předsudky, že ženy jsou vždy a všude podřízené mužům. Proto je předmětem feministické antropologie nikoli žena, ale rovnost mezi pohlavími a gender jako sociální a kulturní konstrukt, byť převážně z pohledu žen. Antropologové, bez ohledu na pohlaví, se shodují, že v tradiční melanéské společnosti existuje předěl mezi

mužským a ženským světem, ačkoli se přou o to, do jaké míry se jedná o podřízenost a nadřazenost.

ŽENA V KOMUNITĚ YAWAN

Vesnice Yawan leží v horském pásmu Finisterre Mountains v provincii Morobe, Papua-Nová Guinea. Zalesněné hory údolí Uruwa poskytují životní prostor obyvatelům pětaticeti vesnic a Yawan je jen jednou z nich. Výjimečnou je mimo jiné proto, že v ní žije majitel půdy údolí Uruwa a vůdce komunity v jedné osobě. Lidé z vesnice Yawan jsou ukázkou kultur údolí Uruwa. Prostředí pro život je přívětivé i z toho důvodu, že role vztahující se k genderu jsou jasně dány. Ženskou doménou je domácnost a starost o rodinu, zatímco muž zajišťuje těžší práce. Ačkoli dívky už od dětství pomáhají v domácnosti svým matkám, odpovědnost získávají až manželstvím. Po svatbě se celá váha přesouvá na ramena manželky - stará se o zahradu, stará se o prasata a drůbež a o každodenní domácí práce.

Svatba je v životě společnosti velice důležitá a rodiče se často racionálně domnívají, že je zde málo prostoru ve snaze přimět dívky vzít si určitého chlapce. Stále zde dominuje tradiční výběr manželky rodinou chlapce. Muži z chlapcovi rodiny bývají pozváni do rodiny dívky, aby se mohli na vlastní oči přesvědčit, zda je vyvolená dostatečně pracovitá. To bývá rozhodujícím faktorem výběru. Přestože současné papuánské kultury (zejména mladí lidé žijící ve městech) se již stále častěji při výběru partnera řídí vlastním úsudkem, v horských komunitách volba manžela není až tak jednoduchá a svobodná. Příbuzní mohou vyjádřit svoje preference a vyvíjet dostatečný tlak, aby svatbou vzniklo zajímavé spojení pro všechny zúčastněné, neboť svatby v Melanésii jsou doprovázeny významnou platbou za nevěstu.

Po svatbě se žena obvykle odstěhuje do místa manžela k jeho rodině. Její denní rutina se točí kolem domácnosti a zahrady, která je jí ke kultivaci přidělena. Ovšem vlastníkem pozemku zahrady je muž. Muži jsou také ti, kteří zajišťují vykácení pozemku a vyčištění od větších kořenů. Ženy připravují půdu pro sázení, sází větší plodiny a jsou zodpovědné za každodenní obstarávání zahrady. Hlavními nástroji, které přísluší jednotlivým pohlavím a určují tak v podstatě dělbu práce, jsou seker a rycí hůl pro ženu. Rycí hůl je velmi jednoduché, ale univerzální náčiní, kterým se půda rozděljuje a drtí. Ženy obvykle pracují na zahradě každý den. Jsou doprovázeny jejich mladšími dětmi a zapojují je do zahradnických prací, jako jsou orba, pleť, výsadba a sklizeň dostatečného množství zásob plodin pro denní spotřebu. Některé plodiny jsou uschovávány v zahradních nebo i v obytných domech, kde čekají na dozrání, popí-

ce na zahradě a muži ve vesnici. Těm jídlo jim připraví manželka dopředu, nebo je-li v jeho domě jiná žena, například dcera, jídlo připraví ona.

na novou výsadbu. Čerstvé ovoce a zeleninu sbírají na zahradě denně. Ze zahrady se žena vrací odpoledne a doma ji čeká příprava jídla pro celou rodinu, někdy i pro celou rodinu manžela. Péče o domácnost zahrnuje zejména přípravu pokrmů pro širší rodinu. Mumu se připravuje na žhavých kamenech, kam se vyskládají nejčastěji hlízy, které se zakryjí banánovými listy a vše se pořádně uteme. Horké kameny se vyskládají i navrch a efektem připomínajícím Papinův hrnec se jídlo nechá připravovat přes noc. Další ze způsobů, jak jídlo připravit, je například vaření v bambusu, či pečení v ohni. Typickými plodinami jsou zde sladké brambory, taro, čínské taro, yam, casawa a banány. Práce na zahradě je o to obtížnější, že zahrady leží ve strmých horských kopcích a půda je velmi kamenitá. Mužskou funkcí je zahradu připravit - respektive prostor určený pro zahradu vykácet. Půdu pro sázení připravují ženy, obvykle se sejde větší množství žen z vesnice a společně pracují na jedné zahradě. Kvalita ženy se zde posuzuje podle počtu zahrad, které je schopná obdělávat. Nejschopnější ženy dokážou zahradničení plánovat tak, že průběžně sklízí každý měsíc z jedné zahrady.

V otázce obstarávání obživy mají muži funkci lovce. Ovšem maso není součástí každodenního jídelníčku, připravuje se zejména k výjimečným příležitostem (svatby, pohřební hostiny, singsingy a další oslavy). Na lov se tedy vyráží už jen zřídka. Yawan je v tomto výjimečný i z toho důvodu, že oblast, ve které se nachází, je zahrnuta v chráněné oblasti YUS Conservation area a je zde v některých zónách lov zakázán, zejména lov stromových klokanů. Velmi často muži vyrážejí na lov drobného ptactva, které chytají pomocí speciálně upravených šípů na ptáky.

Náboženské i společenské důvody vyvolaly snahu o obstarávání dostatku proteinů i jiným způsobem než je lov. Místní učitel se rozhodl v nadmořské výšce kolem 1 500 m.n.m. začít s chovem sladkovodních ryb, přestože ryby tyto horské komunity v tradičním jídelníčku nikdy neměly. Propracovaný systém devíti malých rybníčků vzájemně propojených bambusy tvoří sádky, o které se s učitelem starají i jeho žáci. Učí se tak metodou pokus-omyl jaké typy rybníčků lepší, či jaké druhy ryb se rychleji množí. Prodejem ryb plánuje místní učitel finanční podporu školy. Ze stejných důvodů se v Yawanu připravují na chov ovcí, kuřat a kachen, ovšem už pro profit chovatelů.

Ve všech papuánských kulturách není běžné, že ženy, muži a děti jedí pohromadě a dokonce všichni totéž. Jedním společným jídlem je večere, kdy se okolo ohně sejde celá rodina. Přes den se stravuje každý zvlášť - ženy obvykle v zahradním přístřešku během jejich prá-

ce na zahradě a muži ve vesnici. Těm jídlo jim připraví manželka dopředu, nebo je-li v jeho domě jiná žena, například dcera, jídlo připraví ona.

ŽENA V KOMUNITĚ MELPA

V některých komunitách přetrvaly tradiční sociopolitické výměny. V komunitě Melpa žijící na novoguinejské Vysočině, kterou popisuje americký antropolog Paul Sillitoe (Sillitoe 2000), je dominantní směna moka. V těchto směnách hrají hlavní roli prasata. Velkou částí z hlíz, které žena přinese ze zahrady, jsou odpoledne prasata krmena. Obstarávání prasat je v této komunitě zpoplatněná funkce a člověk, který se o prasata stará může dosáhnout významné a vážné pozice (i když skryté). Schopné ženy, které dokáží kompletně zajistit logistiku obstarávání velkého počtu prasat, mohou dosáhnout významného statusu, ekvivalentu mužského big-man. Prase je významnou položkou v bohatství, které je v sociokulturní výměně moka představováno. Muži zde soupeří o publicitu a status, zatímco ženy jsou přímým odrazem svých manželů. Muž v podstatě proměňuje ženinu práci v sociální status skrze sociopolitickou výměnu. Muž se spoléhá na manželku a na její schopnosti prasata obstarávat. Sám pak řídí financování a hlavně distribuci prasat, na kterých závisí jeho reputace. Muži ze společnosti Melpa říkají, že „muž potřebuje ženu za svými zády“ (Sillitoe 2000). Lze to popsat i následovně, ženy jsou charakterizovány jako výrobci a muži jako směňovatelé. Bez schopné ženy by i nejschopnější muž nemohl mnoho dosáhnout, v důsledku toho v komunitě Melpa ženy zauímají stěžejní místo a vyplňují tak rozhodující pozici v sociální struktuře.

Během výměn, jako je například i moka, dohlíží ženy na to, aby se s jejich příbuznými zacházelo spravedlivě, někdy se snaží přimět manžela k rozhodnutí ohledně distribuce prasat v obou směrech - od příbuzných i mezi ně. Jejich chování reflektuje další klíčovou pozici ve struktuře této kultury. Svatbou se propojí dva předtím nepropojené rody a žena tvoří spojnicí v tomto novém spojení, které se vzájemně podílí na účasti v moka. Vyjednává transakce a přispívá tak k jejich řádnému chodu. Tato role přináší ženám prestiž. Ačkoli nejsou těmi, kdo je za finální rozhodnutí zodpovědný, tím, jak uvádějí věci do chodu, hrají důležitou roli. Mají vliv, se kterým musí muž počítat (Sillitoe 2000).

PROMĚNY POZICE ŽENY

Pozice ženy se výrazně mění v závislosti k jejímu věku. Mladá manželka bez dětí je pro manžela a jeho příbuzné hrozbou. Vnímají ji jako možné narušení jejich bezpečnosti a zájmů. Žena s dospělými syny

Muži zde soupeří o publicitu a status, zatímco ženy jsou přímým odrazem svých manželů

KLÍČOVÁ SLOVA:
lokální komunity, mužské role, Papua-Nová Guinea, ženské role

KEYWORDS:
local communities, masculine roles, Papua New Guinea, feminine roles

Dřívější panická hrůza z nečistoty porodu je sice stále cítit, ale konkrétní jedinci ji dokáží překonat

► je naopak plně usazená v komunitě svého manžela a s jeho příbuznými je nerozlučitelně spojena. Je na prasto vyloučené, aby byla podezřívána z jakýkoli nekalých úmyslů.

Symbyly vztahující se k genderovým konstrukcím v papuánských kulturách odrážejí stereotypy (na metaforické úrovni) a ke skutečným jedincům se vztahovat vůbec nemusí (Sillitoe 1998). I přesto představa, že žena může být důvodem manželova nezdaru, nabývá v každodenním životě velmi reálných kontur. Muži věří, že žena je schopna je sociálně znemožnit a znemožnit i jejich směnnou funkci. Veliké obavy mužům způsobuje zejména menstruační krev, kterou mohou být znečištěni, otráveni a dokonce usmrceni. Z tohoto důvodu jsou ženy v tradičních komunitách během menstruace od mužů separovány, nesmějí se s nimi stýkat, natož pak participovat na přípravě potravy. Strach mužů ze zmíněných záležitostí nejen poukazuje na jejich vztah k ženám, ale také je jedním z důvodů, proč se k ženám nechovají přespříliš dominantně. Muži si ženy představují jako nebezpečné a potenciálně velmi silné, ačkoli o nich mluví jako o zranitelných a slabých.

Současné papuánské kultury absorbovaly mnohé z okolního světa. Dřívější panická hrůza z nečistoty porodu je sice stále cítit, ale konkrétní jedinci ji dokáží překonat. Důkazem toho je častá účast i pomoc mužů během porodu jejich manželek (Lockwood 2004).

NOVÉ ROLE ŽEN

Byli to misionáři, kteří do přirozené dělby práce a fungujícího systému vnesli zmatek. Narušili tradiční vývoj například tím, že kladli důraz na život v nukleárních rodinách. Důsledkem toho bylo výrazné snížení vlivu ostatních (zejména mužských) příbuzných, který je pro papuánce velice zásadní. Ženy se tak měly přestat radit se svými matkami, otci, bratry a strýci a namísto toho je misionáři učili být loajálními a poslušnými manželkami. Z této perspektivy je jasnější,

proč ženy hrají méně významnou roli v kapitalisticky řízeném ekonomickém vývoji (Johnston 1994).

Současné papuánské ženy stále věří ve význam role matky a „manažerky“ domácích prací. Snaží se dokázat důstojnost jejich práce a poukázat na to, že kdysi byla pro společnost stěžejní. To také vysvětluje, proč mnoho žen neaspíruje na vyšší než základní vzdělání. Zatímco vzdělání je široce vnímáno jako prostředek pro podporu žen a dosažení západního ideálu rovných příležitostí a ačkoli je veřejně přístupné, většina žen se k němu obrací zády. Bojí se, že by to mohlo vést ke konfliktu, ochotně podléhají tlaku rodiny a snaží se tak dosáhnout souladu s očekáváním jejich příbuzných.

V horských komunitách ženy (ale ani muži) obvykle peníze negenerují. Rodinný rozpočet obohacují příměstské ženy o peníze jen minimálně, obvykle prodejem přebyteků ze zahrady na místním tržišti. Ve větších městech je život obtížnější a ženy se snaží po vzoru okolního světa prosadit se do „velké“ ekonomiky. Hlavním nedostatkem v podnikání na Papuy-Nové Guineji je fakt, že je z něho vynechána polovina populace, a to konkrétně ženy.

Nepsané doporučení říká, že žena se nemůže prosadit. Existuje ovšem řada případů, kdy žena participuje na obchodu s kávou, provozuje místní autobusovou dopravu, nebo úspěšně řídí obchod. Nicméně ženy se v podnikání pohybují mnohem méně než muži. Ani politika není místem vhodným pro ženy a ačkoli se svobodný stát Papua-Nová Guinea snaží prosadit participaci žen na všech formách ekonomických i sociálních aktivit, z politických kandidátů bylo méně než dvě procenta ženského pohlaví (Sillitoe 2000).

Ženy, které se rozhodly nebo měly příležitost k takové participaci se většinou věnují drobnému obchodu, resp. obchodování na tržišti, a to zejména se zeleninou, ovocem, vejci, rybami, hotovým jídlem nebo ručními výrobky, občas se zabývají výrobou nebo opravami oblečení.

Najdou se ale i výjimky. Například Papua New Guinea Women in Business snažící se o vzdělávání mladých žen a šíření myšlenky a genderové rovnosti, o nutnosti ekonomického osamostatnění žen. Tato organizace pomáhá ženám vstupovat na trh práce, porozumět politickému, hospodářskému a sociálnímu životu na Papuy-Nové Guineji a vytvořit tak prostředí umožňující ženám zapojit se. Soustředí se na rozvoj odborného a vůdčího potenciálu mladých žen a dívek a vede je k myšlence rovného zastoupení žen a mužů v zásadních rozhodovacích procesech. ●

Ženy, které běhaly s vlky

Samotné znění téhle věty vzbouzí v duši zatím nejasný pocit... Prozatím.

ANASTASIA ZHUKOVA

studentka Katedra teorie kultury (kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Celetná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: steff.iris@gmail.com

Dílo Clarissy Pinkoly Estés (narozené 27. ledna 1945 v USA) ovlivnily jak mexiko-španělské tradice jejich předků, tak i tradice maďarské rodiny, která ji adoptovala. Své mládí Estés strávila obklopená zástupci všech možných kultur. Od dětství její duše vstřebávala atmosféru a moudrost různých kultur z dávných pohádek a emigrantských příběhů. Estés je zároveň diplomovanou psychoanalyticky Jungovy školy, posttraumatickou odbornicí, spisovatelkou, básnířkou a cantadorou - ochránkyní starých příběhů a pohádek. Takové spojení má za výsledek unikátní pohled na svět a lidskou duši.

Tahle kniha je... Čím vlastně ta kniha je? Je stejně - jako její autorka - mnohostranná. Je sbírkou pohádek od rozené vypravěčky, a zároveň je hledáním podstaty Divoké ženy.

Je dílem, které se řadí jednak ke krásné literatuře (je truhlou plnou starých moudrostí a rituálů), ale zároveň to je vědecká publikace - jungiánská archetypální analýza pohádek. Je filozofií přírodní duše, stává se písní La Loba, vlčí ženy.

Kniha Ženy, které běhaly s vlky byla vydána v roce 1992, ale Estés na ní začala pracovat ještě dávno před tím. Estés se přiznala, že ji začala psát v roce 1971, ale přemýšlela o ní již dávno. Je prvním dílem ze série pěti knih, v nichž autorka sepsala stovku pohádek vnitřního života.

Z POKLADNICE SVĚTOVÝCH POHÁDEK

V knize se setkáváme s řadou interkulturních pohádek. Některé z nich jsou pro nás známé: například pohádka o Modrovousovi, ale některé budou překvapením - jako pohádka o Ženě-kostře. Ale v každé z nich uvidíme to, co bychom nikdy sami nespátřili. Za starostlivého doprovodu moudré vypravěčky poznáváme v hrdiněch a hrdinkách různá zákoutí své vlastní duše. Otevíráme a poznáváme každou vrstvu pohádky - a zároveň poznáváme sebe...

Koncepce knihy je založena na hledání, poznání a návratu k Divoké ženě. Divoká žena je podstatou, jež žije v každé z nás. Divoká žena je naší přirozenou součástí; naše instinktivní duše, je nesmrtelným pramenem moudros-

ti a skutečné ženskosti. Je to ta stránka naší duše, ke které většina z nás zapomněla cestu. V moderním, civilizovaném světě jsme oblečeni do společenských šatů kultury, které nás ale svým způsobem omezují. Jsme slušné, moderní, rozumné... A to nás činí stejnými, unifikovanými.

Mluvit o divoké podstatě v každé z nás může někomu připadat hloupé. Možná se jen ironicky podíváme na toho, kdo to řekne. Ale je to ten dialog, který probudí vaši duši. Žádný strom nedokáže růst bez kořenů, stejně jako člověk nedokáže růst bez opory svých instinktů.

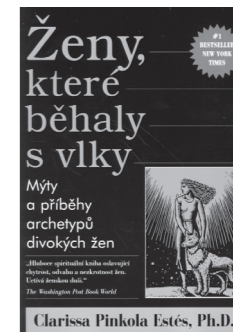
PŘÍBĚHY JAKO ZDROJE MOUDROSTI

Pohádka je přesně tím drahocenným zdrojem přírodní moudrosti, jež je lekci pro současnou duši. Stará, šedivá pohádka, která se proměňuje od přírodního, občas hrubého mýtu k jasné a uhlazené pohádce z naivní dětské knížky. Pohádka, která dříve vyprávěla o životě duše a vyprávěla její příběh, se proměňuje do běžné morálky. Dřív přirozeně ukazovala cestu k Divoké ženě a učila nás intuicím. Teď je to jen jeden ze zdrojů poučení ve stylu „máš být vzornou holčičkou“, „máš být slušný“ a podobně.

Ale tentokrát nejste na tom sami, tentokrát vás doprovodí ta, která pečlivě setřela prach ze sošek starých bohyní. Ta, která dlouho hledala střepe starých pohádek, a pak je skládala dohromady. Ta, která vypráví příběh tak, jak ho pravděpodobně vyprávěli naši předci před několika stoletími. A tím se vracíme. Vstoupíme do nevědomí, kde s radostí potkáme Život-Smrt-Život, což nám připomíná cyklickou podstatu ženy. Potkáme Ježibabu, která o nás ví všechno, a naučí nás intuici. Divoká žena má mnoho tváří.

PROČ TO NEUDĚLAT TŘEBA DNES?

Koncepce knihy představuje hledání cesty k sobě samé, ke své instinktivní, přírodní podstatě. Ale každá žena má vlastní podstatu, stejně jako každá žena má jiné tělo. Jako je každé ženské tělo je krásné, každá z žen je svým způsobem nadaná. V každé hoří oheň tvořivosti. Možná je to zpěv, psaní či vaření. Možná

• ESTÉS, Clarissa Pinkola (1999): Ženy, které běhaly s vlky. Praha: Pragma. ISBN: 80-7205-648-4, 450 stran.

jste vášnivá zahrádkářka? Ale každá má to své. Jen občas nemáme důvěru k vlastní přirozenosti. A taky nemáme jistotu, že to za to stojí.

To jsou pochybnosti, které ničí hodně dobrých myšlenek. Občas kvůli tomu, že někdo řekne: „Nemáš na to“. A občas kvůli tomu, že uvnitř ženy působí „dravec“, jenž ničí sebestojnost a přesvědčuje ji, že to, co dělá, je špatné, hloupé a že to nejlepší je - zavřít rukopis, vypnout hudbu a zastavit tanec. Ale stává, že dravec je chytřejší... Žena stále bude plánovat, něco začínat... Ale jen plánovat. Stalo se vám to? Alespoň jednou? „Jsem na to příliš mladá/stará/nepřipravená/ udělám to zítra“. Jak často každá z nás používá podobné výmluvy. A nedělá nic. Ale proč to neudělat dnes?

Tahle kniha ukáže, že máme nejen talent, ale i sílu. Možná, že teď není ta pravá chvíle. Možná, že si máme odpočinout - stejně jako země odpočívá po sněhem, aby pak rodila květiny. Nemáme zapomenout na ženskou přírodu. Ale jak rozlišit působení našeho vnitřního dravce od zimy v duši? K tomu slouží instinktivní příroda a La Que Sabe - Ta, která ví.

Kniha není souborem univerzálních postupů. Ani není unifikovaným seznamem vlastností, které by měla mít každá žena. Ale je paprskem světla, který vstupuje do ženské duše. Vyvolá u ženy dojem, že i ona se může stát La Que Sabe - Tou, která ví. Pocit, že Smrt-Život-Smrt, každá zima v její duši je začátkem jara, a celý cyklický proces má vnímat s trpělivostí a moudrostí. Ten pocit bude jako plamen svíčky žhnout někde hluboko v ženské duši.

Její oheň je symbolicky předáván z rukou šedovlasé stařeny z dávných dob do péče moderní ženy ve společenských sátech. A její světlo dodá energický a divoký lesk jejím očím. Kniha Ženy, které běhaly s vlky je příkladem skutečného duchovního bohatství. Autorka ji venovala dvacet let svého života. A možná proto nevyžaduje od čtenáře rychlé čtení. Naopak, tohle dílo vyvolává přání číst ji pomalu, s rozmyslem. Občas je třeba udělat pauzu, a pak se vrátit. Nebo si ji - s velkou pravděpodobností - přečíst za pár let ještě jednou. ●